

לתולדות יהודי עדן ותימן באריתריאה ברבע הראשון של המאה העשרים

יצחק גרינפלד

מבוא

נראה, שעם ההתעניינות ביהדות אתיופיה, מצד אחד, ובקהילה היהודית בעדן, הן בזמנים המודרניים הן בעבר, מצד אחר, כאילו נשתכחו יהודי אותו אזור, אשר למן העשור האחרון של המאה שעברה, נקרא בשם 'אריתריאה'. עם השתלטות האיטלקים על אזור זה, ומתוך שאיפתם להביא אליו את תרבותם וסדריהם, התחילו להתבצע זומן לזמן מפקדי אוכלוסין, ובהם מוזכרים בין שאר העמים והדתות גם היהודים. בנסיעותיו אל הפְּלֵשִׁים עבר ד"ר יעקב פיטלוביץ כמעט בכל מסע דרך אריתריאה, והוא הביא עדות חיה על היהודים המעטים שצעדו שם בשנים ההן את צעדיהם הראשונים. במשך העשור הראשון של המאה הוא חזר פעמיים אל נושא יהודי אריתריאה, בראש ובראשונה באסמארה, בירת המושבה, וכן במצואע, עיר הנמל של האזור, היה זה בביקורו הראשון בחבש בשנים 1904-1905, ובשני, בשנים 1908-1909. גם הרב חיים נחום דיווח על ביקורו שם באותו זמן, שעה שביקר בחבש מטעם חברת כ"ח (ראה להלן).

למן תחילת המאה העשרים החלה העיתונות, בעיקר זו העברית, להזכיר מפעם לפעם את היהודים האלה, אבל לא ידוע לנו על עבודת מחקר המוקדשת אך ורק ליהודי אריתריאה. אפילו עם קום האימפריה - אפריקה המזרחית האיטלקית, קצרת-הימים (1936-1941), על כל הנובע מכך, לא זכינו במונוגרפיה כלשהי בנושא. כפי שניתן לשער, גרמו לכך צעירות ההתיישבות במקום, שלא הספיקה עדיין להכות שורשים, מספרה המועט והרבגוניות היחסית שלה (יהודים מעדן ותימן, מאיטליה וכד'). גם חומר ארכיוני שהגיע עד עתה לידינו הוא מועט מאוד אך אין הדבר ממעיט מחשיבותו לצורך הנושא הנדון כאן.¹

1 אני מודה למר ר' שפיגל מן הארכיון המרכזי לתולדות עם ישראל בירושלים על שאפשר לי לעיין בחומר שנמצא ברשותו מ-ASMAE (Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri) ו-ASMAI (Archivio Storico del Ministero dell'Africa Italiana) (להלן: תיק 21 בארכיון המרכזי).

במאמר זה נעסוק בעיקר בשני נושאים: האחד, המעמד החוקי־משפטי של היהודים באריתריאה, והשני, בעיית עלילות־הדם, שהתעוררה ועמדה על סדר־היום מדי כמה שנים באותו פרק הזמן שבו אנו עוסקים, היינו הרבע הראשון של המאה העשרים. המידע שלנו בנושאים אחרים הקשורים ביהודי המושבה, חיי חברה וכלכלה, תרבות וחינוך ועוד, הוא מזערי ביותר. מחקרים שעוסקים, למשל, בכלכלה במושבה, מזכירים יהודים באופן נדיר מאוד, אף־על־פי שמתקבל על הדעת, שהם מסתתרים תחת כיסוי של שמות עמים אחרים. למרות מיעוטם המספרי, אין ספק שהשתתפותם בחיי הכלכלה היתה ערה מאוד. אשר לחיי תרבות ורוח, הרי מחוץ לנתונים מקוטעים ביותר על בית־הכנסת באסמארה, לא קיימים, למיטב ידיעתי, כל נתונים נוספים. מאבק עיקש, אם כי בצורה חלושה, התנהל על הכרה בזכויות אזרחיות מלאות של חלק מן התושבים היהודים במושבה, שכן היו קיימות בה שתי קבוצות, אחת, שנהנתה ממלוא הזכויות האזרחיות, והשנייה, שנשללו ממנה זכויות אלו מכוח החוק שנחקק במושבה בשלב מסוים של קיומה.

האוכלוסיה באריתריאה במפגש המאה התשע־עשרה והעשרים

התפשטות האיטלקים לאורך החוף הדרומי של ים־סוף התחילה בסוף שנת 1869. ב־1885 נחתו חיילים איטלקיים בנמל מצואע, וכך, לאחר שלטון הפחות התורכיים בעיר ושלטון המצרים, בא העידן האיטלקי. בשנת 1889 השתלטו האיטלקים על אסמארה וקרן (Kärän), וכן על הקו Märah – Bäläs – Muna. ב־1 בינואר 1890 הוכרו על הקמת מושבה איטלקית על חוף ים־סוף שנקראה אריתריאה. עם התפשטות אריתריאה האיטלקית והפיכתה של אסמארה לבירת המושבה, זרמו לשם תושבים נוספים. התיישבו שם איטלקים וכן מספר ניכר של יוונים ובני עמים אחרים מאירופה, אסיה ואפריקה ובכללם ערבים, הודים ואחרים. כל זה התרחש, כמובן, על רקע האוכלוסיה החבשית במקום, נוסף על אזרחים אתיופיים שהמשיכו להגיע לשם. באופן טבעי גרם הדבר גם לריבוי של דתות, שהתבטא, בין השאר, בקיומם של מוסדות דת שונים במקום. היו אלה הכנסייה האתיופית, בעלת החוקה במקום במשך הרבה מאות שנים, הכנסייה הרומית־קתולית של הבעלים החדשים של האזור, הכנסייה היוונית־קתולית (?), הכנסייה הפרוטסטנטית, האסלאם והיהדות. לאלו יש להוסיף את המיסיון השוודי,¹ וכן המיסיון הקתולי. שהיה בעל עדיפות במושבה.

1. J. Faitlovitch, *Quer durch Abessinien; Meine zweite Reise zu den Falaschas*,

Berlin 1910, p. 19 (להלן: Faitlovitch, Quer durch Abessinien).

בתחילת המאה טען משפטן איטלקי, שכפי שאליבא דאמת לא קיים עם אריתריאי, כך לא קיים חוק משותף לכשלוש-מאות אלף ילידים השוכנים ב-118,609 קמ"ר משטח אריתריאה.²

ההסדר המשפטי במושבה עשה הפרדה בין איטלקים ומושויים (assimilati),³ מצד אחד, וילידים-נתינים קולוניאליים ומושויים אליהם, מצד אחר. לקבוצה הראשונה השתייכו איטלקים, בין שהיו בין שלא היו אזרחי הממלכה; יוונים, אזרחי יוון ואזרחים עות'מאנים, יוונים מכרתים וסאמוס; תורכים, סורים ובני מאלטה. בקבוצה השנייה נכללו משפחות ותיקות שישבו במצואע, שבטים שונים של ילידי אריתריאה, כולל אתיפים מקומיים וסומאליים איטלקיים בתור נתינים קולוניאליים, וכן ערבים מתימן, ג'דה, חצרמות; הודים, מצרים, סודאנים ותפרורי, גאלה (אורומו), סומאליים בריטיים ואזרחים אתיופיים ועוד - בתור מושויים.⁴

היהודים נכללו בתוך שתי הקבוצות. בקבוצה הראשונה - בין אזרחי איטליה וארצות רות; בקבוצה השנייה - בין הערבים מעדן ומתימן.

מן הבחינה הדתית עלינו להזכיר בראש ובראשונה את האסלאם והנצרות. קונטי רוסיני קובע שבתחילת המאה היה האסלאם בעל הרוב המכריע במושבה.⁵ האסלאם הופיע כאן על כיתותיו השונות, הן של התושבים הוותיקים הן של אלה שהביאו אותן עמם מערב ושל אלה שבאו מסודאן ומסומאליה. הנצרות היתה מיוצגת במושבה, על-ידי האיטלקים הקתולים ויוצאי חבש קתולים מעטים, אך מלבדם בראש ובראשונה גם על-ידי הנצרות המונופיסיטית בגרסתה האתיופית, שהיא דתם של מהגרים מחבש, וכן על-ידי היוונים-אורתודוקסים ופרוטסטנטים (בעיקר שוודים, שמספרם היה מועט). כן יש להזכיר את הדת הבודהיסטית של ההינדו ועוד, וכן אמונות של שבטי

2 W. Caffarel, 'La legislazione dell'Eritrea', in: F. Martini, *L'Eritrea* (Caffarel, La legislazione: להלן) *economica*, Novara-Roma 1913, p. 462

3 פירוש המונח assimilato באיטלקית כאן ובהמשך הוא הגדרה של מעמד חוקי ורשמי אשר מוענק על-ידי הצד הקובע וניתן לשינוי, ואין משמעותו כפי שמתבקש מן המובן המקובל של המלה ('מתבולל', 'דומה').

4 אמנם הנתונים נמסרים בקשר לאזור מצואע, אבל הם משקפים את המצב גם בשאר חלקי המושבה.

ראה: D. Odorizzi, *Il Commissariato Regionale di Massaua al 1° gennaio 1910*, Asmara 1911, pp. 124-125 (Odorizzi, Il Commissariato: להלן).

5 C. Conti Rossini, *Il censimento delle popolazioni indigene della Colonia Eritrea*, Relazione di..., Firenze 1902, p. 11

ילידים, ולבסוף, מה שחוקר איטלקי מכנה בשם דת-משה של אירופים ושל ערבים מתימן.⁶

במושבה היה קיים גם גיוון של לשונות. לדברי אותו משפטן, הרי בנוסף על השפה האיטלקית שהיתה מדוברת גם על-ידי ילידים רבים, אומצה השפה האמהארית כשפה כתובה ורשמית. אליהן הוא מוסיף את השימוש בספרדית, הינדוסטאנית ועברית.⁷ כמובן אין לשכוח כאן את מקומן של הערבית והיוונית, ומן השפות המקומיות בראש ובראשונה את שפות תיגריניה ותיגרה, וכן מספר לא-מבוטל של שפות ולהגים שהיו מדוברים בפי השבטים הרבים במושבה.

החינוך הוחזק, רובו ככולו, בידי הגורמים הדתיים משל שתי הדתות העיקריות במושבה, האסלאם והנצרות. המוסלמים החזיקו 'פתאב' ליד המסגדים. והנוצרים החזיקו בבתי-ספר שפעלו מטעם המיסיון השוודי, ובעיקר מטעם המיסיון הקתולי. ובהם למדו ילדי האירופים והילידים. ליהודים במקום לא היו בתי-ספר משלהם והם היו שולחים במקרים מסוימים את ילדיהם לבית-הספר של המיסיון הקתולי באסמארה. על אלו יש להוסיף גם בתי-ספר ממלכתיים דו-לשוניים, שהלימודים בהם נמשכו שנתיים בלבד, ובהם למדו ילדי הילידים בלבד. המושל סאלבאגו רג'י (Salvago Raggi; 1907-1914) פעל למען חינוך הילידים בניגוד לקודמו פרדינאנדו מארטיני (1897-1907) על-ידי הקמת בתי-ספר ממלכתיים. כך הוקם בקרן ב-1911 בית-ספר ראשון כזה בשביל ילדי מנהיגים מוסלמים ונכבדים אחרים.⁸

לפי מחקר שנעשה בתחום תנאי המסחר באריתריאה, לפחות בעשור הראשון של המאה, היה פמעט כל הסחר הסיטוני בידי סוחרים מעטים שלא מקרב האיטלקים: ערבים, יוונים ופניאנים. יוצא מכלל זה היה רק הסחר בבדים, שלפחות שני שלישים ממנו היו בידי סוחרים איטלקיים.⁹

יש לנו עניין לדעת מה היה מעמד הסוחרים במושבה, ובייחוד ההרכב (הלאומי) שלו וכן מה היו שיטות העבודה של אלו אשר השתייכו למעמד זה. אחד התיאורים

6 .Odorizzi, Il Commissariato, p. 123

7 .Caffarel, La legislazione, p. 463

8 Tekeste Negash, *Italian Colonialism in Eritrea, 1882-1941; Policies, Praxis and Impact*, Uppsala 1987, p. 69

9 R. Paoli, 'Le condizioni commerciali dell'Eritrea', in: F. Martini, *L'Eritrea economica*, Novara-Roma 1913, p. 191 (להלן: Paoli).

בתחום זה, מסוף העשור הראשון למאה, הוא מידידו של פאולי.¹⁰ על-פי תיאור זה היה מעמד הסוחרים מורכב מאיטלקים, יוונים, ערבים ובניאנים. את היהודים אין הוא מזכיר, אולי בגלל מיעוטם המספרי ואולי כיוון שהוא כולל אותם עם הערבים. החבשים לא התעסקו בדרך כלל, במסחר, חוץ מן הַצִּבְרָתִי (מוסלמים מצפון חבש וממרכזה) שהתעסקו במסחר זעיר בפנים הארץ.

היוונים, שהיוו את הרוב בתחום זה, עסקו ברוב המקרים במסחר קמעוני. בדברי מזון ובמשקאות חריפים.¹¹ פאולי מביע עליהם דעה שאיננה מחמיאה ביותר: אם היווני מכה שורשים במקום מסוים, אין האיטלקי יכול להתקיים שם. הוא רואה בהם אנשים חרוצים, בעלי סבלנות, ערמוניים, המצליחים להרוויח בתנאים שאצל אחרים לא היו מתקבלים על הדעת. באותם מקרים שאין ליווני מתחרים בשוק, הוא מנצל את ההזדמנות, ומפעיל מונופול חמדני ביותר. אך אם עליו לעמוד מול מתחרים, הוא מוריד את המחירים במידה מופרזת: הוא משתמש בחיקויים כאשר הוא לא מצליח להחדיר מוצרים בעלי האיכות הגרועה ביותר. הוא מצמצם את ההוצאות שלו עד למינימום ושומר על רמת-חיים כה נמוכה עד אשר היא מתדמה יותר לזו של הילידים מלזו של אירופים אחרים. דעתם של האתיופים באדיס אבבה ובמקומות אחרים על היוונים ידועה; הללו לא ראו בהם אירופים, *färäng* בשפתם (אירופי, לבן). בשיטות עבודה כאלה, יצאו היוונים, כמוכן, כמנצחים במאבק המסחרי. פאולי גם מציין שאף שהיווני ראוי להתפעלות, הוא איננו מצליח לעורר אחרים לאהוב אותו. לדבריו, בהשוואה לאיטלקים, היוונים מוסיפים להיות יוונים, ואינם תורמים הרבה למען שגשוגה ותרבותה של המושבה; הם סגורים בתוך חוג בני-ארצם, הם מתאספים בכנסיותיהם, קוראים עיתונים בשפתם ומדברים רק בה.¹² גם אחדים מן הערבים הגיעו לידי עצמה רבה בתחום המסחר. רובם המכריע התרכו במצואע ועסק ביצוא, קניית עורות, גמלים וכד'. כמו כן ציידו סירות-סמבוק לדיג צדפות-פנינים ולצורך הובלת סחורות אל החוף שממול.¹³

מפקדי האוכלוסין - ממקורות מחקרנו

ברשותנו תוצאות של שני מפקדי אוכלוסין שנערכו באריתריאה, האחד - בשנת

- 10 שם, עמ' 159-224; ראה גם: G. E. Boselli, *Nota sul commercio della Colonia Eritrea*, Roma 1910, בייחוד עמ' 9.
- 11 Paoli, *Le condizioni*, p. 206.
- 12 שם, עמ' 206-207.
- 13 שם, עמ' 207.

1905 והשני - ב'1913. אולם הם נוגעים רק לחלק מן האוכלוסיה במושבה, היינו, האיטלקים והמושויים אליהם. כל אחד מן המפקדים האלה נערך לפי קריטריונים שונים, שכן המשמעות של המונח מושווה שונה בכל אחד מהם. במפקד הראשון (1905) הוגדרו בתור מושויים לאירופים, על-פי צו משנת 1902, מצרים, סורים, אמריקאנים, אוסטרלים וכל אלו שהיו בני עמים שמוצאם מאירופה, והיתה להם זהות תרבותית עם האירופים (תורכים, הודים, ערביי החוף, וכו'). לאחר מכן שונתה ההגדרה של מושווה.¹⁴

במפקד שנערך באריתריאה, ב'1 בינואר 1905, מצוינים 120 יהודים לעומת 2,188 קתולים, 25 קופטים, 62 פרוטסטנטים, 272 יוונים-אורתודוקסים, 985 מוסלמים, 190 בודהיסטים, 170 אתאיסטים ובלתי-מוצהרים.¹⁵ לפי תזכיר מתוך ארכיון ממשלתי איטלקי התגוררו 120 היהודים כדלהלן: במחוז תמסין, שבירתו אסמארה - 83 איש, סְרִיָה - 1, מצואע - 27, עֶסב - 2, קרן - 16.¹⁶ לעומת זאת, במפקד של 1913 מופיעים 71 יהודים לעומת 2,339 קתולים, 2 קופטים, 76 פרוטסטנטים, 275 יוונים-אורתודוקסים, 2 מוסלמים, 123 אתאיסטים ובלתי-מוצהרים.¹⁷ בדרך אגב יש לציין, שהמפקד של 1905 מבדיל בין אירופים למושויים, שעה שזה של 1913 מדבר על איטלקים ומושויים.¹⁸

בראש ובראשונה יש להביא בחשבון שבמפקד של 1913 נפקדו, כאמור, אך ורק תושבים איטלקים והמושויים אליהם, היינו, לפי הקריטריונים של החוק משנת 1908, שעה שהמפקד של 1905 הסתמך על החוק מ'1902. בכך ניתן, לדעתי, להסביר במידה מסוימת את ההבדלים במספרים בין בני דתות שונות, הבדלים, שנראים מוזרים ואף בלתי-רלוואנטיים לגבי האוכלוסיה של אריתריאה. בעל המאמר עצמו ראה כפיקטיבית את הוצאתם של המוסלמים והבודהיסטים ממפקד 1913.¹⁹ האם ניתן להסביר את מספרם המועט של מי שמצוינים תחת השם 'קופטים' בכך שכמעט כולם

14 ראה להלן, צוים מ'1902, 1908 וכו'. ראה גם: Fr. De Angelis, 'Il censimento del 1913 della popolazione italiana ed assimilata nella Colonia Eritrea', *L'Africa Italiana*, XL, Fasc. II (Marzo-Aprile 1921), p. 65, n. 2 (להלן: De Angelis, 11).

15 שם, עמ' 69.

16 תיק 2I בארכיון המרכזי.

17 De Angelis, *Il censimento*, p. 69.

18 שם, עמ' 67, הערה 1.

19 שם, עמ' 69, הערה 2.

נחשבו ילידים, או שמה יש לנו כאן עניין באי־דיוקים, כפי שהמחבר אכן מתריע עליהם לא־פעם לאורך כתיבתו?

מן המפקד נובע, שהנכרים היו על־פירוב סוחרים. השוודים השתייכו ברובם למיסיון. היהודים, כולם ספרדים, הם באי המזרח.²⁰ אגב, יש לציין שתוצאות מפקד האוכלוסין של תושבים איטלקיים ומושויים משנת 1913, פורסמו באיחור של שבע שנים, ב־*Bulletino Ufficiale della Colonia Eritrea*, מס' 23, מ־15 בדצמבר 1920.²¹

על הפנייה מפברואר 1923 מטעם הקהילה היהודית באריתריאה אל מארקי (G. Marchi), סגן־שר המושבות האיטלקי, בקשר להאשמות של עלילת־דם, חתומים 150 איש.

ממפקד האוכלוסין של 1931 ניתן ללמוד על ההרכב הזה של יהודי אריתריאה: בעלי נתינות איטלקית – 16 איש, יהודים זרים – 10, יהודים מקומיים (indigeni) – 193. בסך־הכול: 219 איש. המחבר מעיר שבזמן כתיבת המחקר (1936) גדל מספרם של היהודים באריתריאה, ללא ספק בגלל המלחמה.²²

המעמד החוקי־משפטי של היהודים באריתריאה סעיף מס' 1 של הצו המלכותי מ־9 בפברואר 1902 קבע, כאמור, שבתור מושויים לאירופים נחשבים מצרים, סורים, אמריקאנים, אוסטרלים וכל מי שמשתייכים לשבטים שמוצאם מאירופה, ותרבותם דומה לזו של האירופים.²³ אשר לילידים, מעמדם האישי ותלותם במשפט הפרטי הוסדרו על־פי סעיף 3 של החוק המלכותי מ־24 במאי 1903, מס' 205, בהתאם לנְהִגִים המקומיים, הדת והגזע.²⁴ החוקים הללו כלפי האיטלקים ואזרחי ארצות חוץ, וכן כלפי הילידים והמושויים לשתיהן קבוצות אלה, הופעלו בתקופת כהונתו של פרדינאנדו מארטיני בראש הממשל האזרחי

20 שם, עמ' 72.

21 שם, עמ' 65.

22 R. Bachi, 'Gli Ebrei delle Colonie Italiane; note statistiche sul censimento 1931', *La Rassegna Mensile di Israel*, Vol. X (sec. serie), N. 9–10, (Gennaio-Febraio 1936), p. 386

23 Colonia Eritrea, *Regolamento per commissariati regionali e per le residenze*, Asmara 1903, p. [1], n. 4

24 Colonia Eritrea, *Ordinamento della Colonia Eritrea*, Asmara 1911, p. 4

של אריתריאה. המצב הזה נמשך עד שנת 1908. סעיף מס' 2 של ההסדר המשפטי של אריתריאה, שאושר על-ידי הצו המלכותי מ-2 ביולי 1908, מס' 325, הגדיר בתור נתין קולוניאלי את מי שאינו איטלקי או אזרח של מדינה זרה, ושנולד באריתריאה או שהוא משתייך לאחד השבטים או לבת-אב שלה. בתור שכזה נחשב גם מי שמשתייך לאחד מעמי אפריקה או מי שהוא מאזורי ים-סוף אחרים, ששירת או שהוא משרת באופן קבוע בשירות הציבורי, ומתגורר באריתריאה ברציפות לא פחות משנתיים. בתור מושווה אליו נחשב, על-פי החוק, זר, ששייך לעם בעל תרבות אשר איננה זהה באותה מידה לתרבות האירופית.²⁵

ימים אחדים לאחר פרסום צו מלכותי זה חתם המושל האזרחי של אריתריאה, סאלבאגו רג'י, על צו מס' 756, מיום 11 ביולי 1908,²⁶ ושם, בין השאר, נאמר בסעיף 5, כי אם נוכחים בבית-המשפט, בתחום האזרחי או הפלילי, נתבעים או נאשמים שהם אזרחים איטלקיים או זרים שהושוו אליהם, יחד עם נתינים קולוניאליים או מושוים אליהם, הסמכות היא בידי הרשות השיפוטית הקיימת.²⁷

בצו מטעם המושל מיום 8 באוקטובר 1908, מס' 787, אסמארה, נאמר, כי על סמך ההסדר המשפטי הקיים, הרי בין אלה אשר צריכים לפי סעיף 2 של הצו מ-2 ביולי 1908 (הסדר משפטי, מס' 325) להיחשב בתור מושוים לנתינים הקולוניאליים, נכללים זרים ערבים, מצרים והודים.²⁸ הנאמר אושר על-ידי צו מלכותי מ-11 ביולי 1909, מס' 620.²⁹

אם הנתבעים או הנאשמים הם נתינים קולוניאליים או מושוים, הטיפול המשפטי בתחום האזרחי והפלילי הוא בסמכותם של ראשי הילידים (*capi indigeni*) ושל הרשויות האדמיניסטרטיביות של המושבה (סעיף 5).³⁰ לעומתם, במקרים שנויים במחלוקת והנוגעים לאזרחים איטלקיים וזרים, שלא הובאו בחשבון בפסקה האחרונה של סעיף 2, תחליט הרשות השיפוטית של המושבה על סמך החוקים

Colonia Eritrea, *Ordinamento della giustizia nella Colonia Eritrea*, Asmara 25
1908, p. 3 (להלן: *Colonia Eritrea, Ordinamento della giustizia*).

Colonia Eritrea, *Ordinamento e regolamento giudiziario nella Colonia* 26
Eritrea, Asmara 1919, p. 35 (להלן: *Colonia Eritrea, Ordinamento e*
regolamenti).

.Colonia Eritrea, *Ordinamento della giustizia*, p. 17 27

.Colonia Eritrea, *Ordinamento e regolamento*, p. 136 28

שם, עמ' 139. 29

.Colonia Eritrea, *Ordinamento della giustizia*, p. 4 30

המתאימים התקפים באיטליה עצמה (סעיף 8).³¹ ראשי הילידים ממלאים תפקיד של שופט ובורר (dañña). לפי סעיף 98 מתערבים ראשי השוק הילידים ודנים בחילוקי הדעות המתגלעים בשוק, ללא קשר לשבט שאליו משתייכים הצדדים היריבים.³² אשר לסטאטוס של האירופים ניתן להביא, בין השאר, כדוגמה, את סעיף 231 של צו זה. לסוכן שהוא יליד אין כל רשות לעצור איש אירופי אם לא פועל יחד עמו סוכן או פקיד איטלקי.³³

כלפי השינויים שהוכנסו בהסדר המשפטי של שנת 1908 בהשוואה לזה אשר הופעל על-ידי מארטיני בשנת 1902, הוטחה ביקורת, שטענה, בין השאר, שהרפורמה האחרונה יש בה נסיגה שאיננה ראויה לשבחים לעומת ההסדר של שנת 1902. ביקורת זו לא באה, כמובן, מצד התוצאות שהיו לרפורמה הזאת ביחס ליהודים. הטענה היתה, שהמתיישב האיטלקי במושבה הפסיד הרבה מן הערובות המשפטיות, שהוקנו לו על-ידי המחוקקים הקודמים. כך, למשל, משפטים אורחיים שהצדדים בהם הם איטלקים או נכרים וכן ילידים, הועברו על-פי הרפורמה הזאת מן השופטים המומחים לידי פקידים קולוניאליים מנהליים שאינם מומחים. כמו כן אפשרה המערכת המשפטית, לדברי המבקר, קיום מצב, שבו איש לבן, שנאשם על-ידי בית-דין למושבעים, ייאסר, יועמד לדין ויידון לעבודות-פרך, מבלי שבזמן החקירה יהיה נוכח גם שופט לבוש גלימה. כן בוטלה במושבה אפשרות הערעור, שאותה הנהיג מארטיני, ומי שהודקק מעתה לערעור נאלץ לפנות לשם כך אל בית-דין לערעורים ברומא, פנייה שהיתה כרוכה בהוצאות כבדות.³⁴

ברם, היו מי שצידדו בשינויים שהוכנסו בשנת 1908. אלו טענו, למשל, שהניסיון המצטבר הוכיח, שבכל מה שנוגע לעמים המקומיים, לילידים, המערכת המשפטית, אשר אושרה למושבה על-פי הצו המלכותי מ-9 בפברואר 1902, לא תאמה את רמת התרבות שלהם. לדעתם היה זה אנאכרוניזם להפעיל ביחס ללבנים ולשחורים את אותו המשפט ושכבר באותו זמן הוא היה שנוי במחלוקת במקרים רבים.³⁵

31 שם, שם.

32 שם, עמ' 27.

33 שם, עמ' 4.

34 Caffarel, La legislazione, pp. 489–490

35 A. Omodeo, V. Peglion, G. Valenti, *La Colonia Eritrea; condizioni e problemi*, Fascicolo I, Roma 1913, pp. 40–41

התהוות הקהילה היהודית באריתריאה ומצבה

ידיעות ראשונות על יהודים באריתריאה התחילו להגיע שנים אחדות לאחר בוא האיטלקים. עם הופעתה של איטליה באזור, באו גם יהודים ששירתו בצבא הכובש, ובעקבותיהם – יהודים ששירתו במסגרות האזרחיות השונות. באותו זמן התחילו לבוא גם יהודי ערב, וליתר דיוק, יהודים מעדן ומתימן. אלה הגיעו לכאן עקב הצרות והרדיפות, אך היו אחרים שהגיעו גם לצורכי מסחר. הם התיישבו בעיקר באסמארה – בירת המושבה האיטלקית, במצואע – עיר הנמל, ובכמה נקודות יישוב נוספות באזור. לאריתריאה הגיעו גם יהודים מעטים מסמירנא ומקהילות אחרות, בעיקר מתורכיה העות'מאנית. הקהילות היהודיות הקטנות שקמו כאן, לא היוו ברוב המקרים קהילות במובן הארגוני, אבל הן הוסיפו גוון מסוים למפת הגולה היהודית, וכן למפה המקומית. ועוד, לקהילות אלו לא היה עורף יהודי באזור זה של אפריקה. מספרם של הפלֵשים הבודדים שהתגוררו במושבה בשנים הללו היה פחות ממניין והם התגוררו הרחק מן הקהילות הקטנות הללו.³⁶

לפני שנים אחדות יצא לאור ספר עב־כרס העוסק בהיסטוריה הכלכלית של חבש. בניתוח ההרכב המקצועי של בני עמים שונים באזור הסתמך המחבר על זרווס (Zervos) היווני, ובניסוחו זה הוא כמעט מתעלם מן היהודים, פרט לאותם מקרים שיש בהם ציטוט מן המקורות.³⁷ התעלמות זו היא מנת חלקם גם של חוקרים אחרים. אין כל ספק, שמאחורי ערבים וכן בני עמים אחרים המובאים על־ידי החוקרים אשר לחפש או לאריתריאה מסתתרים גם יהודים. החוקרים לא הרבו, באשמתם או שלא באשמתם, לציין את מוצאם היהודי של אישים שונים שבהם נתקלו.

על התעסקות יהודי המושבה במסחר ובמלאכה באותן השנים כמעט לא ידוע לנו דבר. הם עסקו במסחר סיטוני וקמעוני הקשור ביבוא. במגזר המלאכה הם עבדו בעיקר כצורפים וכשענים. בתחום זה נתגלעו גם חיכוכים. בקיץ 1922 הגיעו לביקור באסמארה ארבעים יהודים מעדן, ובהם חמישה בעלי־הון שתכננו להקים באריתריאה בתי־מסחר. אולם הם נתקלו ביחס עויין ואף הוטחו בהם עלבונות, ולכן הם מיהרו לשוב לעדן, מתוך הפניית מחאות בקשר ליחס אליהם אל המנהל האזרחי המקומי (Direzione Affari Civili).

באין תיעוד ניתן רק לשער, שחיי התרבות והחברה בקרב היהודים התנהלו על־פי המסורת שהם הביאו עמם מקהילותיהם. בתי־ספר לילדיהם הן ברוח המסורת והן

.Faitlovitch, *Quer durch Abessinien*, p. 23, 26 36

R. Pankhurst, *Economic History of Ethiopia, 1800–1935*, Addis Ababa 1968, 37

כמוסדות כלליים, לא היו להם.

פיטלוביץ ביקר באסמארה לראשונה בשנת 1904. הוא מעיד, שבעיר קיימת זה שנים אחדות קהילה יהודית קטנה שבבעלותה בית-כנסת. רוב היהודים שהשתקעו באסמארה באו מתורכיה האירופית והאסייתית וממצרים, כן התגוררו בה יהודים אחרים מאיטליה, ועשר משפחות מתימן, יהודים אדוקים שעסקו במלאכה ובמסחר קמעוני.³⁸

'אבי הפלָשים' רשם לפניו בסוף העשור, כי לעומת המספר הקטן של יהודים יוצאי אירופה שמספרם הגיע אז לעשר משפחות, הלך וגדל בשנים האחרונות מספרם של יהודים יוצאי ערב, בראש ובראשונה מתימן. הגירתם המוגברת משם כפליטים מחוסרי כול נבעה ממצוקותיהם ומתנאיהם הבלתי-נסבלים במקומות מושבם הקודמים. בבואם לאריתריאה הם סמכו על רחמיהם של בני הקהילה היהודית, ובמיוחד של בני ארצם. אף שהם היו מומחים במלאכתם, בקושי נמצאה להם תעסוקה לסיפוק צורכיהם היסודיים.³⁹

לקראת סוף העשור ההוא יש בידינו עדות נוספת על יהודי אסמארה. במסגרת ביקור בחשב מטעם חברת כ"ח דיווח הרב חיים נחום, כי המושבה היהודית באסמארה כוללת כחמש-עשרה משפחות, ששתיים מהן מקונסטאנטינופול, וחמש – מסמירנה; הן עוסקות במסחר סיטוני וקמעוני הקשור ביבוא. כל שאר התושבים היהודים באו מעדן, וראשי משפחותיהם עבדו כצורפים וכשענים.⁴⁰

בסיכומו של דבר אנו למדים לדעת, כי היתה זו קהילה קטנה המורכבת ברובה מיוצאי ארצות-מזרח וממעט יהודים מאיטליה. לצדם של סוחרים, רבים היו בעלי מלאכה, שהתפרנסו בקושי למחייתם. לקהילה היה בית-כנסת שנבנה על קרקע שהוענקה להם ללא תמורה על-ידי פרדינאנדו מארטיני, שעמד בראש המנהל במושבה בסוף המאה הקודמת ובתחילת המאה הזאת.

יש לציין, שפיטלוביץ הביע מורת-רוח מתפקודה של הקהילה היהודית באסמארה. מדבריו בהתכתבותו עם רבה הראשי של רומא, ד"ר אנג'לו סאצ'רדוטי, בשנת 1923,

J. Faitlovitch, *Notes d'un voyage chez les Falachas (Juifs d'Abyssinie)*; 38
rapport presente a M. le Baron Edmond de Rothschild, Paris 1905, p. 10
(להלן: Faitlovitch, Notes

Faitlovitch, Quer durch Abessinien, pp. 21–22 39

Haim Nahoum, Mission chez les Falachas d'Abyssinie, *Bulletin d'Alliance* 40
Israelite Universelle (1908), p. 119

נובע, שהקהילה לא היתה מאורגנת כראוי.⁴¹ אותה תחושה מורגשת גם כעבור קצת יותר מעשור בדברי הדיווח של עורך־הדין ויטרבו על ביקורו בחבש הכבושה. אף הוא העיר, שהקהילה היהודית המקומית באסמארה אינה פועלת על־פי כללים מתוקננים וברורים.⁴²

לפי פיטלוביץ, את הנדרש, בטקס ובפולחן בתוך הקהילה, ביצעו ללא תמורה כל מי שהיה בידו הידע הדרוש. כאמור, לא היה במקום בית־ספר יהודי. ילדי היהודים יוצאי אירופה למדו בחלקם בבית־הספר מטעם המיסיון הקתולי, והשאר לא למדו כלל. את לימודי הדת קיבלו הילדים בחלקם מידי אבי המשפחה.⁴³

יש להזכיר כאן תכנית להקמת בית־ספר לילדי הפלֶּשִׁים בתחום אריתריאה. בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה התנהלה התכתבות ערה בעניין זה בין הרב מרגליות באיטליה, השלטונות האיטלקיים ופיטלוביץ, אולם הדבר לא יצא אל הפועל. הפעילות הזאת למען הקמת בית־הספר גרמה לכמה חוקרים לסַפֵּר כעבור שנים על הקמתו של בית־הספר לילדי הפלֶּשִׁים באסמארה בשנת 1913, דבר שלא היתה לו כל אחיזה במציאות.

גם בתחילת שנות העשרים הוסיפה להתנהל התכתבות בעניין הקמת בית־ספר לפלֶּשִׁים באסמארה האיטלקית. כך, למשל, מגלה מכתבו של הרב ד"ר אנג'לו סאצ'רדוטי, כי השלטונות האיטלקיים לא נתנו הסכמתם למתן השם 'Pro-Falasha School' לבית־הספר המתוכנן, אלא עמדו על השם 'Hebrew School'.⁴⁴ כעבור שנה אנחנו עדים לכך שהן ארגון הקהילות באיטליה והן סאצ'רדוטי עצמו, לא רצו ב־'Scuola Pro-Falascia'.⁴⁵ כאמור, תכנית זו לא התגשמה בימי השלטון הקולוניאלי

41 מכתבו של ד"ר יעקב פיטלוביץ מאדיס אבבה, מיום 15 ביוני 1923, אל הרב הראשי, ד"ר אנג'לו סאצ'רדוטי, רומא (מאוסף פיטלוביץ, להלן, הערה 53).

42 C.A. Viterbo, 'Relazione al Ministero dell'Africa Italiana dell'opera svolta in A.O.I. in rappresentanza dell'Unione delle Comunita Israelitiche Italiane', in: *Israel – Saggi sull'Ebraismo italiano, a cura di Francesco Del Canuto*, Roma (Viterbo, Relazione: להלן: 1984, p. 27).

43 Faitlovitch, *Quer durch Abessinien*, p. 22.

44 מכתבו של הרב ד"ר אנג'לו סאצ'רדוטי, רומא, מיום 19 בפברואר 1923, אל ד"ר יעקב פיטלוביץ, אדיס אבבה.

45 מכתבו של הרב ד"ר אנג'לו סאצ'רדוטי, רומא, מיום 29 בפברואר 1924, אל ד"ר יעקב פיטלוביץ, אדיס אבבה.

האיטלקי באפריקה המזרחית.⁴⁶

על מנהיגות ואישי ציבור מקרב היהודים באריתריאה בשנים הללו אין ברשותנו נתונים ופרטים רצופים. כך אף לגבי הרכב ראשי הקהילה היהודית האחת שהיתה קיימת באסמארה. רק במקרה אחד, הקשור בעלילת־הדם שהתרחשה בבירת המושבה בשנת 1913 מופיעים שמות של נכבדי הקהילה. ראש הקהילה היה אז נסים בכר. לצדו מופיעים נכבדי הקהילה (ועד הקהילה?): ד' ובכור בונומו, אליה בכר, מ' הרבן ומרקו לוי. שמות איטלקיים אחדים של נכבדים אלה יכולים להצביע על קשרים כלשהם בין יהודים איטלקיים לבין יוצאי עדן ותימן, קשרים שאין לנו הוכחות עליהם ממקורות אחרים.

ב'הצפירה' משנותיה הראשונות של המאה העשרים, במדור שכותרתו 'בסוף העולם היהודי', אנו קוראים בידיעה שחתום עליה ס-ץ (כפי הנראה, נחום סלושיץ), כי 'חברה ציונית נוסדה בעיר אומרה... שם האגודה הוא "אגודת ציון" ומייסדיה הם אחינו ילידי איטליה וארץ הקדם שזה מקרוב נקבצו יחד וייסדו להם קהלה דתית וגם רב הביאו להם מתימן...'⁴⁷

מקום היישוב השני בחשיבותו של יהודים באריתריאה האיטלקית היה מצואע. הגירתם של יהודים לכאן בעת החדשה היתה קשורה, כפי הנראה, עם בואם של האיטלקים. מספר היהודים במקום היה קטן ולא היתה בו קהילה מאורגנת. נוסף על יהודים אחדים מאיטליה אשר עסקו במסחר בקנה־מידה גדול, שהו במצואע גם יהודים מעדן. אלו לא ניתקו את קשריהם עם קהילת־האם שלהם, שבה המשיכו להתגורר משפחותיהם. גם הם עסקו במסחר קמעוני ובמלאכת צורפים. לא היה להם בית־כנסת קבוע; לצורכי תפילה הם היו מתאספים בבית־תפילה קטן מאולתר, ולקראת חגי ישראל חזרו אל משפחותיהם בעדן, או שהיו מגיעים לאסמארה. בגלל המצב הרעוע בארץ מוצאם שמעבר לים־סוף, מספרם במצואע הלך וגדל, אבל לא עד כדי ארגון קהילה משלהם במקום.⁴⁸

עוד ידוע על יהודים בקרן ובאג'ודט, אף הן באריתריאה. היו אלה פליטים שהגיעו בחוסר כול מתימן, וכפי שדווח בעיתונות של סוף שנות העשרים, מצבם היה ירוד ביותר.

46 ראה גם: ע' טרוויזן סימי, פועלו החינוכי של יעקב פיטלוביץ באתיופיה (1904-1924), פעמים, 58 (תשנ"ד), עמ' 86-97.

47 ראה הצפירה, כ"ט בסיוון תרס"ד (12 ביוני 1904).

48 Faitlovitch, Quer durch Abessinien, p. 19; וכן: Faitlovitch, Notes, pp. 9-10.

המאבק של יהודי המושבה למען מעמדם החוקי במהלך ביקורו הראשון באזור מסר פיטלוביץ, שהאוכלוסיה היהודית מנהלת אורח-חיים שקט. את הסיבה לכך הוא ראה בזה שהיא נהנתה מהגנת האיטלקים.⁴⁹ כעבור שנים אחדות התחילו להגיע שמועות אחרות. ההסתה מצד היוונים, וכן השינוי שחל מבחינת החוק במצבם של חלק מן היהודים, תרמו במידה ניכרת למצב החדש, ואנו עדים להיווצרות מצב של אי-שוויון בקרב היהודים מן האספקלריה החוקית-משפטית. מצד אחד חיו באריתריאה יהודים בעלי אזרחות איטלקית ואזרחות של מדינות אירופיות אחרות. ומצד אחר, התקיימה שכבה של יהודים שהלכה וגדלה עם הגירתם של יהודים מחוף ערב, שכבת מחוסרי אזרחות, מה שגרם לנחיתותם, בייחוד על סמך החוק משנת 1908, ואף נוצל לרעה על-ידי חלק מן האוכלוסיה הלא-יהודית במקום. נוצר אפוא מצב שבני קהילה אחת, שהתפללו יחדיו באותו בית-כנסת, היו בעלי מעמד רשמי שונה. היהודים חסרי האזרחות, שהיו מושווים בעיני החוק לילידים, נתינים קולוניאליים, לא הסכימו עם אפליה זו ונאבקו למען תיקונה. מאבק זה נמשך עשרות שנים, אך בגלל חוסר תועודי אין אנו יודעים מה היו תוצאותיו. אולם גם על סמך החומר המועט שבידינו, ניתן לטעון שתולדות יהודי אריתריאה במשך פרק הזמן הקצר שאנחנו דנים בו, עומדות ברובן בסימן המאבק החוקי-משפטי של חלק ניכר מן היהודים לתיקון מעמדם. מידת-מה של אירוניה יש בכך שרוב החומר הידוע לנו על יהודים באריתריאה מגיע אלינו על רקע תופעות אנטי-יהודיות במידה זו או אחרת. אנו מוצאים שמשפטים אחדים מקרב האיטלקים מנסים להשקיט את מצפונם אשר למסקנות, שנבעו מן החוק של שנת 1908, בטענה, שגישה זו של המערכת המשפטית נוגעת לא רק ליהודים מחוסרי אזרחות, אלא גם למוסלמים, קתולים ואחרים בעלי מעמד משפטי זהה, אולם מחמת המצב שנוצר 'הבעיה היהודית' איננה יורדת בשנים הללו מסדר-היום.

בשנת 1911 הונח על שולחנו של שר החוץ האיטלקי תזכיר שנושאו ההתייחסות ליהודים במושבה⁵⁰ (משרד המושבות באיטליה הוקם בשנת 1912, עד אז משרד החוץ הוא שטיפל במדיניות הקולוניאלית, ובתוך כך היה הממשל הקולוניאלי באריתריאה כפוף למשרד החוץ).

יהודים תושבי אסמארה שבאו מעדן ומתימן טענו, שמוצאם הוא ממשפחות שהיגרו מארץ-ישראל לחצי-האי ערב. הם דרשו עתה שהשלטונות יתייחסו אליהם כמו אל

49 .id., Notes, p. 10

50 תיק 2I בארכיון המרכז.

שאר יהודי אסמארה שבאו מסמירנה ואשר הושוו אל שאר יוצאי אירופה שהתגוררו במושבה ולא נחשבו כילידים. כעת, טענו המתלוננים, אין הם יכולים לפנות אל בתי־משפט של אירופים, מכיוון שהם כפופים לממונה על האזור, שבידו הסמכות על הילידים. היחס אליהם מצד המשטרה המקומית, המורכבת מילידים, היה כמו אל שאר הילידים, בעוד שכלפי יוצאי סמירנה, שנחשבו אירופים, לא היתה לה כל סמכות. היהודים אשר נחשבו ילידים היו כפופים לשלטון ה'טשקה' - $\check{c}eq(q)a$ ראש הכפר או השוק, שגם הוא היה מקרב הילידים. על יהודים אלה נאסר להתגורר באזורי אירופים, והם חויבו להתגורר אך ורק ברבעים מעורבים או ברבעים של ילידים, שעה שליוצאי אסיה אחרים שבאו מסוריה, ארמניה וסמירנה, הותר להתגורר ברבעים אירופיים, להמשיך לעסוק במקצועותיהם, להחזיק במקרקעין וכדומה. כל זה מתרחש, לטענת המתלוננים, אף־על־פי שהם מאוגדים עם יהודים יוצאי סמירנה במסגרת של קהילה אחת, ומתפללים יחד עם באותו בית־כנסת, שהוקם בכספם ובכספי סיוע שהגיע מחוץ לגבולות המושבה על קרקע שניתנה כתרומת מארטיני, מושלה הקודם של אריתריאה.

מכתב סודי מאסמארה, שתאריכו 14 ביולי 1911 ונושאו 'יהודים באסמארה', נשלח מטעם הממשל המקומי אל שר החוץ האיטלקי, והוא מהווה, כפי הנראה, המשך לטיפול בנושא שהובא בתזכיר.⁵¹ מדובר בצו מטעם מושל המושבה הקובע מי נחשב כמושווה לנתין קולוניאלי. הצו הזה אינו מבדיל בין הדתות, ומשווה לנתינים קולוניאליים כל מי שאינו בעל תרבות וזה לתרבות אירופית, דהיינו את כל הערבים ואת כל יוצאי ערב - יהודים, קתולים, מוסלמים ובני כל דת אחרת. הכותב מביע דעתו שאם תישמע דעתם של כל התובעים להבחין בין הנתינים לפי אמונותיהם, תהיה התוצאה בסופו של דבר השוואת נוצרים אירופיים עם נוצרים ילידי אריתריאה, מוסלמים מתורכיה עם מוסלמים מסודאן, יהודים מעולם התרבות כולו עם הפלָשים מאתיופיה, וכן הלאה.

בעל המכתב ביקש מן השר שיעבירו אליו את שמות היהודים שחתמו על התזכיר, ואז הוא יוכל למסור, לדבריו, פרטים חשובים מאוד. איננו שומעים עוד על המשך סוגיה זו, אם כי, כפי שניווכח בהמשך, יהודי המקום המשיכו להיאבק לאורך שנים למען מעמד המשפטי.

תוצאות התחיקה אשר ראתה בחלק מיהודי המושבה (או אפילו ברובם) הן לפני מלחמת העולם הראשונה והן בשנים שלאחריה, מושווים לילידים, נתנו אותותיהן בקרב האוכלוסיה היהודית לאורך כל אותן שנים, רבים מהם חזו אותה משרם. אחת

מתוצאותיו של החוק החדש ששינה את מהות המונחים 'מושויים לאזרחים זרים' וכנגדו 'מושויים לילידים נתינים קולוניאליים' היתה, שמעתה נשפטו היהודים ברוב המקרים לפני ראשי שוק מקומיים, אותם אנשים אשר לטענת היהודים רדפו אותם. ושוב נשמעת טענת היהודים, שרבים מהם באו מארץ־ישראל, שם הפקידה הממשלה העות'מאנית את הסכסוכים בידי שופטים בני־דתם, שעה שלפי החוק הקיים כעת במושבה, הם מובאים במקרים דומים כמעט תמיד לפני ה־*danā* (שופט, בורר) או ראש השוק, וכמעט בכל המריבות שביניהם לבין הילידים הם יוצאים וידם על התחתונה על־אף שיש ראיות שמוכיחות את ההפך.

היהודים מציינים שבעשרים השנים הראשונות של השלטון האיטלקי באריתריאה נשפטו כל התושבים, ללא הבדל, על־ידי שופטים איטלקיים מוסמכים שלצדם משמשים עוזרים מקרב בני עמם של הנשפטים. עתה, לפי תלונתם של היהודים, הם הועברו משיפוטם של שופטים איטלקיים מוסמכים להישפט בידי אנשים בלתי־מוסמכים. הם פנו בעניין זה אל השלטונות פעמים מספר. בפנייתם הם העירו, שהקהילה היהודית המקומית אינה דומה כלל לילידים בכל מה שנוגע לחינוך ולהשכלה, לאורח־החיים ולעקרונות המוסר שלהם. אולם שלטונות המושבה לא שעו לפנייתם. תוצאה נוספת להשוואת אותם יהודים לילידים התבטאה באיסור על מכירת משקאות חריפים, שהוטל עליהם כעל הילידים, שבעקבותיו נמנעה מהם שתיית משקאות אלה הן בקרב המשפחה והן בציבור, ואפילו בימי חג ושמחה.

פתק לא־רשמי ובלתי־מחייב, שנכתב, כפי הנראה, בתחילת העשור השני של המאה, התגלגל לידי בארכיון, וניתן לקרוא בו המלצה שמקורה, קרוב לוודאי, באיש ממשל, האומרת, שלא כדאי להציב את היהודים במעמד יותר גבוה מזה של הילידים.⁵² גם בשנים שלאחר מכן פנו היהודים לא פעם למושל בתלונה על התנכלויות, אך הם לא נענו. לאחר מעשה התברר, כי ברוב המקרים התלונות כלל לא הגיעו אל המושל. התערבותו החד־פעמית של המושל, שהתבטאה בפרסום הוראות מחמירות על־מנת למנוע פגיעות ביהודים, הביאה לידי הפוגה יחסית במעשי ההתנכלויות כלפיהם. אך גם זאת לזמן מסוים בלבד.

עלילות־דם

בפברואר 1923 חתמו במצואע שליחי יהודי אריתריאה שמספרם היה כמאה וחמישים איש על תזכיר שהוגש למארכי, סגן־שר המושבות האיטלקי, לרגל שהותו

בשליחות באריתריאה.⁵³ התזכיר כלל, בין השאר, פנייה אל ממשלת איטליה ובקשה שזו תנקוט אמצעים תחיקתיים שיאפשרו לקהילת ישראל המקומית חיים שלווים. השליחים שפכו את מר-לבם לפני האיטלקי רם-המעלה והציגו לפניו בתזכיר בעיות אחדות שהעיקו עליהם במיוחד. הם ביקשו להשוות את מעמדם החוקי במושבה לזה של שאר הזרים שבאו אליה, מה שישחרר אותם מתלותם המפוקפקת, לדבריהם, מן הצורך להישפט לפני שופטים מקרב האוכלוסיה המקומית, מהאיסור של שתיית משקאות חריפים וכד'.

הם התלוננו על כך שעלילת-הדם הופכת את חייהם במושבה לבלתי-נסבלים מצד האוכלוסיה התבשית, המוסלמית והיוונית. כן הם סיפרו על ההתנפלויות על יהודים בתג הפסח שבשנה שעברה (1922), ההתנכלויות לנשותיהם וכד'. הם ביקשו מסגן-השר להתערב למען קהילתם ולהשוות את מעמדם לזה של הזרים במושבה, כי זה, לדעתם, ישמש כאמצעי ריסון כלפי רודפיהם ויאפשר להם לנהל את חיי היום-יום שלהם כרצונם.

תגובת סגן-השר האיטלקי לא ידועה לנו. ניתן לשער שהוא נקט את האמצעים הדרושים בנדון, כי מן השנים שלאחר מכן אין בידינו הוכחות להתגרריות נוספות ביהודי המושבה, ויהודים מעדן המשיכו להגיע לאריתריאה.

לדעתו של פיטלוביץ, הילידים לא עשו כל הבחנה בין היהודים לבין שאר הזרים. לא כך נראים הדברים אשר ליוונים. האספסוף שביניהם היה מורכב ממהגרים נבערים ומספסרים, שבגלל יחסי קנאה והתחרות עם סוחרים יהודים, הוא הסית נגדם את האוכלוסיה הנוצרית המקומית. ההסתה הזאת מצאה לה אוזן קשבת במיוחד, כנראה, בשל האחוה הדתית.⁵⁴

י"מ לנדאו, שדן ברדיפות היהודים במצרים של סוף המאה שעברה, משער, שחריצותם המסחרית של היוונים שם היתה עשויה להביא לידי תחרות כלכלית ביניהם לבין היהודים בערים, והוא מניח, שמשום כך רצו היוונים, שהיהודים ישמשו כשעיר לעזאזל שעליהם יפרוק ההמון את שנאתו כלפי הזרים.⁵⁵ אנחנו נוכחים לדעת, שהם היו בין המאמינים הפאנאטיים ביותר, מתוך ניצול הדבר במקביל לצורכיהם האנוכיים באמצעות עלילות-דם. כמו כן, היתה להם חסינות משפטית בתור אזרחי

53 מאוסף פיטלוביץ בספרייה המרכזית ע"ש סוראסקי שבאוניברסיטת תל-אביב.

54 Faitlovitch, Notes, p. 10

55 י"מ לנדאו, 'עלילות דם ורדיפות יהודים במצרים בסוף המאה הי"ט', ספונות, ה (תשכ"א), עמ' תכו.

חזן.⁵⁶ ניתן לשער שהמצב החוקי הזה הקביל למצבם באריתריאה האיטלקית. האספסוף, שהיה מודע למצב החוקי המתוח של היהודים, שזכויותיהם הושו לאלה של שאר הילידים, הרבה מצדו במעשי התגרות. כדאי להזכיר כאן את דברי ויטרבו (שנאמרו, אמנם, בזמן מאוחר יותר, באמצע שנות השלושים), שיהודים יוצאי עדן היו, בדרך כלל, בעלי דרכונים בריטיים, אך, לעומתם, אלה שבאו מתימן, היו ברובם מחוסרי דרכונים.⁵⁷

עלילות-דם לא היתה מופרת באתיופיה הנוצרית. עלילות על יהודיה לא חסרו במשך הדורות, אבל אלה היו מסוג אחר. האספסוף מקרב היוונים ואחרים במושבה האיטלקית הוא שהפיץ עלילות-דם בקרב האוכלוסיה המקומית עם התקרב חג הפסח. כפי שמדווח פיטלוביץ מאסמארה נעשה ניסיון כזה בשנת 1904. כשהשמועה על כך החלה להתפשט בקרב הילידים, התערב בפרשה המושל פרדינאנדו מארטיני. הוא פרסם גילוי דעת, שבו הודיע, שכל מי שיפיץ שמועות כוזבות אלה ייענש ויוטלו עליו קנס ומאסר. אחד מן היוונים אף נאסר למשך זמן קצר, ו'בית-הקפה' שלו נסגר. פיטלוביץ מוסר, שבזמן האחרון הופצו על היהודים עלילות מסוג זה פעמים רבות, ורק צעדיו הנמרצים של המושל מארטיני הצליחו לבלום, אמנם לפרק זמן קצר, תעמולה נתעבה זו.⁵⁸

ניסיון נוסף להעליל על היהודים היה בשנת 1913.⁵⁹ ב-18 באפריל 1913 הודיע החייל ג'ובאני פָּצי מן המָּצד ויגאנו באסמארה לסמל גאטנו רונדוני סוופר לו, כי בלילה הקודם ראו בפיאצה דלי ערבי (כיכר הערבים) זר הנושא על גבו שק ובו ילדה, ופניו של זה היו מועדות אל עבר בית-הכנסת המקומי. לאחר חקירה התברר שסיפור זה סופר לו בשעות הבוקר על-ידי ילדה כבת עשר, שמה Lettenchiel (קיצור השם Zegai (Wälätä Mikaēl). הילדה סיפרה אחר כך, שבאותו ערב התפשטה שמועה בכיכר, לפני הבית שבו היא גרה, על היעלמותה של ילדה. הנחקרת גם הוסיפה, בצחוק, שיכול להיות שהילדה היא הובאה אל בית-התפילה של היהודים.

את הידיעה שנתקבלה העביר הסמל באופן דחוף בטלפון לפיקוד המוצב. מפקד המוצב, המש"ק אנטוניו סקאנו (Antonio Scanu), פנה, לאחר ששמע את הדברים, אל אליה בכר, מנכבדי הקהילה היהודית, הלך עמו לבית-הכנסת והחל מיד בחיפוש,

56 ש.ש.

57 Viterbo, Relazione, p. 51. אמנם ויטרבו דיבר במקרה זה ביהודים יוצאי עדן ותימן

באדיס אבבה, אבל אין ספק שהמצב באריתריאה היה זהה.

58 Faitlovitch, Notes, p. 11

59 תיק 2I בארכיון המרכזי.

שלא הניב כל תוצאות. כך, לפחות, נראים הדברים ממכתב שנשלח ב־23 ביולי אל הממשל האזרחי על־ידי הסגן ריצ'י מטעם פלוגה של קאראביניירים מלכותיים. מתיאור מהלך הדברים מיום 21 באפריל, שהועבר אל הפרקליט על־ידי נכבדי הקהילה, עולה שבשעות הבוקר של ה־18 באפריל התייצב המש"ק סקאנו בחנותו של ו"ג בכר, ודרש את המפתחות של בית־הכנסת. משנענה, כי הם בידי חיים אבולעפיה, הלך אליו, דרש אותם ממנו, וכן הורה לו להתלוות אליו לשם בטענה שבבית־הכנסת הוסתר שק ובו ילדה. לדברי המתלוננים, בהיותו זר לא ידע אבולעפיה את החוקים, אך צייט לסקאנו והכניס אותו לבית־הכנסת. נוכחותו של המש"ק משכה קהל רב שהתאסף לפני בית־הכנסת. למקום בא לתומו גם ראש הקהילה נסים בכר, שנדרש על־ידי המש"ק להזדהות. לאחר החיפוש הקפדני, שכאמור הסתיים ללא תוצאות, התפזרו הכול.

חמישה מנכבדי הקהילה, אליה בכר, מ' הרבן, ד' בונומו, מרקו לוי ובכור בונומו, פנו אל הממשל בתלונה והדגישו, כי בעקבות מעשה הנחפו של המש"ק סקאנו התפשטה במושבה שמועת עלילת־הדם עם התקרב חג הפסח. הם הביעו התמרמרותם על כך שהעלילה השפלה הופצה שוב, ושדווקא המש"ק, נציג הממשל, הודרו לבצע חקירה בדבר זה לאור היום ולעיני מתקהלים למרות שהדבר היה מעבר לסמכויות שהחוק הפקיד בידו. העתק התלונה הועבר ב־22 באפריל למושל המושבה סאלבאגו רג'י על־ידי עורך־הדין בנדטי, שפעל בשם הקהילה, תוך שהוא מוסיף הערה, שמדובר במעשה חמור ומצער מאוד בתקופה שבה הם חיים, שרגישות היהודים אליו מובנת מאליה, ושאינן הוא מתאים לרוח התקופה. כשהגיעו הדברים לבית־המשפט, קבע שופט המושבה (בהחלטתו מיום 25 ביולי 1913), כי החשוד סקאנו, בהיותו מש"ק משטרה צבאית, פעל בנסיבות האמורות בדחיפות, ומתוך סמכות מלאה, ואין מקום לפתוח נגדו בהליכים משפטיים.⁶⁰

על התנכלויות נוספות ליהודים ולנשותיהם, מפעם לפעם, אנו שומעים גם בהמשך. כך, למשל, אנו למדים מתלונה אל סגן־השר מארקי משנת 1923 שמלות גנאי מוטחות כלפי נשים יהודיות היוצאות מביתן בימי שבת עד כדי כך שהן נאלצות לשוב על עקבותיהן.

מחמת מהומות שאין לנו פרטים עליהן, נזקקו בחג הפסח של שנת 1922, ארבעים יהודים לעזרה רפואית. הוגשה תלונה, אולם הנפגעים ביטלו אותה מחשש שהיא תתברר לפני ה־dañña (השופט, הבורר) המקומי, שהיה מן הילידים, והם לא רצו

להסתכן בפסק־דין מרשיע, כפי שכבר קרה בעבר.⁶¹

סיכום

האיטלקים שלטו באריתריאה למעלה מיובל שנים. הם הופיעו זמן רב לאחר שמדינות קולוניאליות אחרות התבססו וצברו ניסיון רב בשיטות ממשל קולוניאליות. בניגוד לבריטים שנקטו שיטה של שלטון עקיף, ובניגוד לצרפתים שנהגו בשיטת השלטון הישיר, ולפורטוגזים שהנהיגו את שיטת ההתבוללות (הקרובה לזו הצרפתית), לא היה לאיטליה ניסיון בתחום זה, ולא היתה להם שיטה אחת קבועה ומגובשת. הדבר בא לידי ביטוי, בין היתר, בסוגיית מעמדם החוקי־משפטי של תושבי אריתריאה, שהיו בני עמים ושבטים רבים, והדבר השפיע אף על היהודים ומעמדם החוקי. ב־1902 הם היו בעלי זכויות כשאר האירופים, אך ב־1908 הם הורדו בדרגה והושוו לילידים, על כל הנובע מכך.

אמנם, מצבם של חלק מן היהודים שהגיעו לאריתריאה כפליטים, השתנה לטובה בהשוואה למצבם בארץ מוצאם שמעבר לים־סוף למרות העוני וקשיי ההסתגלות במקום מושבם החדש. לרובם היתה אריתריאה הרע במיעוטו. יחד עם האיטלקים באה מעבר לים גם זיבורית החברה שהתכוונה לעשות עסקים תחת מטריית השלטון האיטלקי. הזרים הללו היו בעיקר נוצרים, והם הביאו עמם את השנאה ליהודים. הם התנגשו עם היהודים בתחום המסחרי ובתחרותם היו כל האמצעים כשרים בעיניהם מתוך שהם מנצלים את היותם נוצרים ואת מעמדם המשפטי כבעלי אזרחות זרה. הם הביאו אתם מסורת של עלילת־דם שלא נודעה עד אז באריתריאה. עלילות־דם היו נפוצות באותן שנים בתורכיה האירופית והאסייתית, במצרים ועוד (מידע על עלילות־הדם באותה תקופה מתקבל מחוברות של כ"ח מאותם ימים, שבהן יש מדור קבוע כמעט המדווח על עלילות־דם). את תופעת עלילת־הדם בלמו מפעם לפעם מושלי המושבה.

הפלישה האיטלקית לאתיופיה הביאה עמה גידול במספר היהודים שהגיעו אליה הן כאנשי צבא הן כבעלי משרות אזרחיות. בעיית היהודים באריתריאה מקבלת פנים חדשות עם השלטת תורת הגזע בסוף שנות השלושים, אך עניין זה חורג מן התחום הנדון כאן.

61 מאוסף פיטלוביץ (לעיל, הערה 53).

(Colonia Eritrea)

MOSE AWAN

עיה משה בן עואץ ס"ט - אסמרה

OREFICERIA IN FILLOORANA DI ORO E DI ARGENTO

191... כי יעקב בורטו יהי Asmara, li ישראל למגולט

סנת תפאך לפך ... יתק צמות ליעקב ...

Sig. זכרת את ברית יעקב

ויקרא אל משה רבו כמורדו המפרשים בזה ולא יכל משה לבא אל אהל מועד
 כי שכן עליו הענן אמר הקב"ה אינו דין שיהא עומד בחוץ מלמד שתפסן
 הקב"ה והביאו צענו והראה הקב"ה בגדי כהונה ונתקרה דעתו כשעלה משה ידעו
 למרום שמתגבשון מלאכי הש"ת דנעשה כמלאך כחש בישפת כהן
 אסמרו דעתו ותורה יבקשו מפינו כי מלאך ה' צבאות הוא יד הכונה על זה הדרך
 כי שפת כהן אשמודעת יבה אהרן הכהן ותורה יבקשו מפינו יבה משה רבינו
 דאל עתה הכהונה למשה ישן כי מלאך ה' צבאות הוא ונתפסים משה רבינו
 אמר משה יערוק דמער לקחי יתעל כמל אמרתי כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו כלומר
 בלקחוישהיא התורה שבכתב יאמרתי היא התורה שבעל פה כי שם ה' אקרא שם הוי"ה
 ביה אקרא בהם כשאל קורא בתורה י ולכך יפה אקשו דכל התורה כולה שמונת של הקב"ה
 אמר דודי ויבטחו בך יודיע שמך בך הם כב אומות היורשין לכוין שמך כולא עבתי
 דורשך ה' שם הוי"ה בה אמר הקב"ה לעשה בנך הטאן ויבאן כב
 אומות בהן בישראל ימיד עשרים ושנים אומות יבאה אלך שהיא ראש לכל האומות והשני
 בישראל ששברו על התורה י אמר לה משה אלך את ראש לכל האומות ובעת להשני בישראל
 זכרי יום שנגלה הקב"ה על הר טע ופתח בך יאנובי ה' אליהך ולא קבלוך אושה ולשון אלף
 ישראל יזאת באתי להשני בהם בישראל ימי עמדה לצד אחר האלף ולא השדה בהג
 וכתבה משה בצרעה קטנה ויקרא ל משה יבאתה בית להשני בהם בישראל יואמו
 לה בתי את באתי להשני על ישראל שהם גרין בהמשה מומי תורה יזאת בראש התורה
 בראשית ברא אלהים ימיד עמדה לצד אחר ולא השדה בלום יבאתה ג' מל להשני
 בישראל אמר לה ג' מל את באה להשני בישראל שעברו על התורה כלום יש
 אומה שמקיימת מצות ציצית יזאת תמונה בראש ישראל גדילים תעשה לך ויהי

1897. 191. L. N. FIORETTI - ROMA

מתוך חליפת המכתבים שבין הד"ר יעקב פיטלוביץ לבין בני הקהילה המקומית
(מאוסף פיטלוביץ, הספרייה המרכזית ע"ש סוראסקי, אוניברסיטת תל-אביב)

מיד עמדה גימל לצד אחר ולא העידה כלום יוכיון שראו כל האומות בשתקוּן משה רבינו
 תציישו ועמרו ולא השדו בישקל לחובה נכולם חסד העידו לזכות על ישראל
 דהמקיים מצות ציונית כאש קיים מרג מצות שבטורה לכן מצא זכות למדע על ישראל
 בציונית אפילו ששברו על התורה ידכרו מצוה זאת להכריע דשקולה ככל
 התורה יכמש דוד המלכה מורתה תמימה יעדותה נאמנה יבא למר הם אמנת התורה
 נאמנה להשיד דמשדים האומות לזכות ולא לחובה ישרי אדם שותרתו מעדה עליו לזכות
 אם עסק בהי ואם חו לא עסק בה כמש בתורה ויסלם אל ארץ אחרת זה פשוט על מה
 שאמר על מה אבדה הארץ על עבדגם את תורתו שלא היה בהם לימוד טרה והלמוד
 עמו בתוך האלק בשביל שהיא לימוד כלל העולה שכל העולמות וכל אשר בהם מתנהגים
 באומות התורה והם כנשמה לגוף לטלפנו ולנענשו ולהחיותו וכן כל התורה כולה שמונתו
 של הקב"ה דבגופו של אדם לזכות כל האומות ונפשו של אדם נתיק לאומות דבכל אברואבר
 רמוז אות מכתב אומותיים חו מסא בהם יעשה האדם כמו מפרתו רה בפול ער שיחזור
 בתשובה רהוא העברת הקולמס להגיהו כדו שיחזור להכשו הראשון ויהי ספר טרה כשר
 מפני מה שכתב האלק להיות טענו חקי והאראש לכל המנינים מפני שאי רצתה ללהסיג גבול
 אחרים ודבשה שבקש הקב"ה לבראות את העולם ירדו כל אומות אלפא בימא ועמרו לפע
 הקב"ה זה אומר בי תברא את העולם יזה אומר בו תברא את השלם יואחרי כולן נכנס בית
 יואמר לפניו רבפע רטון שתרעא בו את העולם שבי אומרים בכל יום ברוך ה' לעולם אמן אמ
 השבחה הקב"ה חן ברוך הרב בשם ה' מיד קבלו הקב"ה וברא בו את העולם בצית שש
 בראית ברא אלהים ואלף כיון שראה את הקב"ה שיקבל ממנו לברוא את העולם עמד
 לו לצד אחר ושמקיעד שקרא לו הקב"ה ויאמר לו אלף מפני מה אמר שותק
 ואין אמה אומר כלום והשיב האלק ואמר לו רבשע יאחרי שנתת לבית הגדולה
 הזאת שבראת בה את העולם יאין מן האוי לשאול מן המלך דבר שדבר עימן לאחר
 השיב הקב"ה ואמר לו אלף יאל תירא שאתה ראש לכלים כהתך אתה אחד יאמר אחד
 והתורה אחת שאני נותן בך את התורה לעמי ישראל שנאמר אצרכו ה' אלהיך
 ומען אלקיך נקרא אהרן שיאמר איכה ידרוך אחי אלק ומען שהקב"ה נקרא אהרן
 שנאמר שמו ישראל ה' אלהינו ה' אחד ומען שהתורה נקראת אהרן שנאמר תורה
 אהרן יהיה לכם יאצרכו ראש לכל הדברות ואלף ראש לכל האומות למה שנתת
 הקב"ה להיות ראש לכל האומות למען אהרן מפני שאי רצתה להסיג גבול ולאמוד ממנה
 שנתן לאחרים יאשרך ישראל ויתכן לרמוז דכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו
 קיים עולם מלא והגדלות יורה על מלני העולם תבל ומלואה בשעה שעלה משה למרום
 מיא להקב"ה שיושב והקשרים לאומות יאמר רבפע מי מעבב על ידך יאמר לו אדם אחד
 שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבאבן יוסף שמו שעתיד לרדע על קוץ וקוץ
 יקלי תלים של הלכות אמר לפניו רבשע הראהו לי אמר לו חזור לאחורך הלק וישב
 לסוף שמונה עשרה שורות ולא היה יודע מה היה אומרים תשש כחו כיון שהגיע לדבר
 אהרן מלפניו תלמדיו רביט מען לק אמר להם הלכה למשה מסיני ענייבשה דעתו של משה
 אמר משה יהי רצון שיאבדה מחלצי אמר לו חייך שיא מחלציך

באותנות דרבי עקיבא איתא מהו אָלֶף אֵמֶת לְמַד פִּיךָ יִפְיֵךְ לְמַד אֱמוּנָתְךָ יִדְבַּע לְוַמֵּר
לְשׁוֹן וּלְפִיךָ חֲכָמָה חַיִּיב אֲדָם לְלַבֵּן לְמַד אֶת בְּנוֹ מִקְטָנָתוֹ אֵלֶיךָ
בְּלֵא יִדְבַר בְּרַחֲמֵיךָ וְאַלֶּךָ לְוַמֵּר שִׁילְמֵדוּן וְיִאמְרוּ לוֹ כִּלְשׁוֹן הַבַּיִת אֵמֶת לְמַד פִּיךָ חֲכָמָה
וְהַפּוֹךְ בְּהִי דְבַחֲוִית עֲוִיִּין פִּיךָ לְבַד יִדְאֵנוּ יִדְעֵה לְבַדְךָ כֻּלְּךָ יִרְגִילוּ אֶל הָאֱמֶת וְאֵז
יִרְגִיל בְּכֶךָ מִפְּעֵה הַקְּבֵה וְכִסְאוֹ וְפָנָיו וְכֵן דְרָכָיו וְכֵן מַעֲשָׂיו וְכֵן אֲרֻחֹתָיו אֵלֶיךָ
הַמְלִיךְ אֶת שִׁין וְקִשְׁרָה לֹא כִמְרֵי יִצְרָפָן בְּהַבְּנָה יִתְחַם בּוֹ שְׂמֵימֵי אֵשׁ פִּיךָ דְחַזַּת יִעֲקֹב אֵשׁ
וְכֵן בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ הָרִי עִין כִּנְגְדוֹ וְיִאֲבֹק אֵשׁ עֵמֹן מֵאֲרָךְ שֶׁל אֵשׁ יַעֲקֹב שֵׁשׁ
לוֹ בְּלֵא עֲפֹשֶׁם בְּלֵא אֲמוֹת יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל יִשְׂרָוֹן וְעוֹד שִׁין אֲנֵה כְּתוּבָה דְדִמְוֵת דִּיקוּן
יַעֲקֹב חֲקוּקָה בְּכֶסֶף הַכְּבוֹד שִׁין דְמוֹת כְּרוֹב דְרֻחָה לֹא יִהְיֶה שְׂרָב וְבֹא מְצָרִים וְיִיאֲרֵל
יַעֲקֹב עַל הַיָּם וְיִאמְרוּ שִׁירָה וְלֵא הִיֵּה דְמוֹת יַעֲקֹב שֶׁהִי אֲמִתּוֹ וְלֵא מִמֶּנּוּ פִּיטְלוֹת
וּמְכִיב שִׁין שֶׁל תַּפְלִין יֵה תַפְרוֹת נִגְדֵי שְׂבָטִים בְּכֵן צַד בְּלֵא תַפְרוֹת
יַעֲקֹב בְּמַכְפֵּר קָטָן טוֹב יִכְשֵׁי יַעֲקֹב כִּמְלֵאוֹ וְהֵא בְּמִקְוֵם אֲמִצְנוֹ גְרוֹלָתוֹ שֶׁמְצִיב עֲטוּתָתוֹ
וְהֵא אֵל תִּיאֲרֵי יַעֲקֹב כִּי קָטָן הוּא וְהַצְעֵבָה טוֹב מַעֲט לְצַדִּיק לְכֵן אֲמֵנוּ צְדִיקֵי טוֹב
כִּי הוּא יַעֲקֹב כִּי פְרִי מַעֲלֵהוּם וְאֵכְלוּ יִרְקֵיהֶם בְּלֵי יַעֲנֵו שׁוֹבַע בְּמַצְרוּם לְכֵן בְּיוֹם שְׁלוֹשֵׁי
הַכֹּכָב בּוֹ טוֹב שֶׁפְּעָאִים וְהֵא יַעֲקֹב יִקְרֵם אֲמוֹת הַתּוֹרָה וְאִחֵר אֲמוֹת הַתּוֹרָה בְּמַכְפֵּר קָטָן
טוֹב וְהֵא הַפּוֹךְ בְּהִי הַפּוֹךְ בְּהִי שֶׁלֹּא לֹךְ מִדָּה פּוֹשֵׁה הִיאָה יִאֲלֶךְ בֵּית אֶלֶף בֵּיתָה
גִּימַל דְלֵת גִּמַּל דְלוֹם וְיִיאֲרֵי טַעמָא פְּשׁוּט כְרַעֲיָה דִי גִמַּל לְגַבִּי דְלֵתֵי שְׁכֵן דְרָכוֹ בְּלֵי גוּמַל
חֲסִידֵי לְרוּץ אֲחֵרֵי דְלוֹם וְיִיאֲרֵי טַעמָא פְּשׁוּט כְרַעֲיָה דְלֵתֵי לְגַבִּי דְלֵתֵי דִי מִצִּי לִיָּה נִפְשִׁי וְלֵא לְצַטְעָן
וְיִיאֲרֵי טַעמָא מְהֵרָא פְּרָה וְדֵלֵת אֲנִימַל דִּינִי לִיָּה בְּנַעֲנָה כִי הִכִּי לֵא לִיכְסוּף מִיָּעִה
הֵן זֶה שְׁמוֹ שֶׁל הַקְּבֵה יֵה חֲסִידֵי לֵי אֲבָא אֲתָה עוֹשֶׂה כֵן הַקְּבֵה בֵן אֲוֵתָךְ וְחֵן אֲוֵתָךְ
וּמְטִיב לֵךְ וְעוֹתָן לֵךְ יְרוּשָׁה וְקוֹשֶׁר לֵךְ כִּתְרֵי בְּלֵאשְׁךָ יִלְמָם פְּתוּחָה מִבֵּן סְתוּמָה
נֵן כְּפֹכֵה נֵן כְּפֹטוּתֵה נֵאמֵן כְּפֹה נֵאמֵן פְּשׁוּט יִסְמֵךְ עִין סְמוּךְ עֵינַיִם פֶּאֶ כְּפֹה
פֶּאֶ פְּשׁוּטָה צְדִיק כְּפֹה יַעֲדִיק פְּשׁוּטֵי קוֹף רִישׁ שִׁין תֵּן וְכֵן

עִים צַפֵּם סְרִירֵי מַשְׁנֵה תַיִעֵעַן הַקְּבֵה וְצִרָא עוֹלָמֵן אֲשֶׁת־לִבִּי שְׁנֵה וְצְדִיקִים הַעוֹסְקִים
בְּתוֹרָה תּוֹרַת־תַּיִעֵעַן יֵאֵר עֲדוֹתֶיהָ נֵאמְרָה יֵה יִפְקוּדֵי הֵי יִשְׂרָאֵל יֵה מַצְוֵת הֵי
יִרְאֵת הֵי מִשְׁפְּטוֹ הֵי יִשְׁשֵׁה לְנִגְדֵי שְׁנֵה סְרִירֵי מַשְׁנֵה וְכִלְכִּי וְיִשְׁמַרְךָ יֵה יִתְמַךְ
יֵה יִזְוַשֵׁם לֵךְ שְׁלוֹם הָרִי שְׁשֵׁה יִישׁ שִׁישׁ שְׁמִיר וְתִי צוֹמְרִיךְ יִשְׁוֹמְרֵךְ יֵה צוֹמְרִיךְ
הֵי יִשְׁמַרְךָ יֵה יִשְׁמֹר לְפִשְׁךָ יֵה יִשְׁמֹר צִאֲתָךְ וְכֵאֲךָ מַעֲמָא וְעַד עוֹלָם אֲמֵן פֶּלָה
זֶה מֵה שֶׁאֵי כּוֹכֵר מַעֲט מַעֲטָה שֶׁמַּעֲמֵת מִפִּי הַהֵשֶׁל שִׁיחָה דְרַחֲמָנָא חֲפָא אֲמֵר וּמְרַבָּה
לְהַטִּיב שְׁמוֹ גְרוֹן בִּישְׂרָאֵל יַעֲקֹב הֵן בְּיָמָיו וּבְיָמֵינוּ יֵה גוֹאֵל וּבְנֵי אֲבֵנוֹן אֲרִיאֵל בְּגַל
יִרְבּוּ כְמוֹתוֹ בִּישְׂרָאֵל יֵה